संस्कृत-प्रा_त धर्म

श्रं १-८३

३२८ स्मृः ५४

जातिविवेक

"Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai."

श्रीगणेशायनमः॥श्रीसरस्वत्यैनमः॥श्रीगुरुभ्योनमः॥श्रीभगवतीप्रसंन्न॥
अथजातिविवेकंलिख्यते॥आचारेव्यवहारेचप्रायश्चित्तेद्विजोत्तमः॥[illegible]जा
(१) तिविवेकंचद्विजःसम्यक्समर्हति॥१॥ब्रह्मक्षत्रियविट्शूद्राश्चवर्णाज्ञा[illegible]
मुख्याः॥तेषांधर्माःपृथक्ख्याताः[illegible]पूर्वैर्द्विजादयः॥२॥वर्णेभ्योयेसमुद्भू
ताःप्रतिलोमानुलोमजाः॥तानू[illegible]गतःप्रवक्ष्यामिनामकर्मविभेदतः॥३॥
वर्णिनीस्त्रीषुयेजाताःजारजाःप्रथमेमताः॥परस्परविवाहेभ्योस्तेतु
जातास्तथापरे॥४॥मौंजीबंधाद्विलोपनंतेत्रिधापरिकीर्तिताः॥अनु

Joint project of Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

(२) अनुलोम्येनवर्णानांषडुद्भवंतिनराःक्रमात्॥५॥प्रतिलोम्येनतेषट्सुरिनिद्वादशनेक्षताः॥एतेद्वाद
शमिश्रास्तुचतुर्वर्णैर्मिश्रिता॥६॥अष्टादशास्युःभेदास्तेषष्टिद्वादशास्युताः॥हतास्तेषष्टि[illegible]
॥२॥ षट्त्रिंशत्संख्ययातथा॥७॥भेदास्संकरजातानांबहवःस्युस्तथापरे॥तेषांभेदानुभेदाश्चभूप
भवेतिक्लौयुगे॥८॥वर्णतःकथित॥कू[illegible]र्वसंकरजातयः॥नासांनामानिकर्माणिधर्माधर्मान्ब्रु
वेधुना॥९॥याज्ञवल्क्या॥तिस्रोवर्णानुपूर्वेण[illegible]थैकांतथाक्रमात्॥ब्राह्मणक्षत्रियविशांभार्यास्ताः
शूद्रजन्मनः॥१०॥मूर्धावसिक्तोंबष्टश्चपारस्वाब्राह्मणाःक्रमात्॥माहिष्योग्रोक्षत्रियतोनुलोमाः
करणोविशात्॥१२॥इत्यनुलोमषट्॥आयोगवस्तुक्षत्तारश्चंडालःशूद्रसंभवाः॥निशोबदीचैवे

... the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

(2A)

देहोन्त्यपास्सूतो विलोमजाः ॥१३॥ इति प्रतिलोमषट्कं तथा च मनुः ॥ विप्रान्मूर्द्धावसिक्तो हि क्षत्रि
यायां विशस्त्रियां ॥ जातोंबष्टस्तु शूद्रायां जातः सौपारस्वाभिधाः १४॥ वैश्याशूद्रयोस्तु राजन्यान्मा
हिष्योग्रौ सुतौ स्मृतौ ॥ वैश्यात्तु करणः शूद्रायां [illegible] सूस्यानुलोमजः ॥१५॥ एतेनुलोमजाः पुत्रा
संस्कार्यास्स्युर्द्विजोत्तमः ॥ तथा मूर्द्धावसि[illegible] द्विजातिजाश्च द्विजातयः ॥१६॥ ब्राह्मण्यां
क्षत्रियात्सूतो वैश्याद्वैदेहिकः स्मृतः ॥ शूद्राज्जातास्तु चांडालः सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥१७॥
क्षत्रियायां विशाद्ददिश्शूद्रात्क्षत्तारमेव च ॥ शूद्रादियोगवं वैश्यां जातः षट्सु विलोमजाः ॥१८

(3)

इति विलोमषट्कविचारः ॥ अथ ज्ञानीविवेकविचारः ॥ स्त्रीपुष्पशेखरानाम ब्राह्मणेन सुसं

॥२॥ गतः ॥ सा स्वेतेतनयं सोपि भोजकं मागधाभिधः ॥१९॥ सूर्यपूजारतस्यास्य सं

भूताभ्भ्रकुठतेः ॥ नत्तेन पित्रवत्मार्यः यासर्वाविशेषतः ॥२०॥ भोजकः ॥ मागधः ॥

विप्रसंस्कारहीनश्चव्रात्यइत्य भिधीयते ॥ ब्राह्मण्यां तस्य यः पुत्रो भज्जकुठः सहि

स्मृतः ॥२१॥ ब्राह्मण्यां भज्जकुठाच्च सुतस्त्वावर्तको भवेत् ॥ ब्राह्मण्यामावर्तकाच्च

पुत्रस्कुटधानकः ॥२२॥ ब्राह्मण्यां कुटधानेन सुतोसौ पुष्पशेखरः ॥ भज्जकं

(3A)

ठाद्दयःश्रोक्ताश्चत्वारो पूर्वतः कमाद्यौ तेषांकर्माणि वक्ष्यंते जीवनाद्यानि [illegible] शेषतः ॥ देवौ
हरिहरौ तैश्च गीतगाथाः प्रबंधकैः ॥२४॥ चरितै दैवरा भाषाभिर्गीयन्ते [illegible] विकास्मृता ।
लोकचारस्मृतस्तेषां शूद्रधर्मानहि कश्चित ॥२५॥ म्लेच्छकंठादीनां [illegible] र्णी हरिदास
नामानि ॥ श्रीपुष्पशेखरानाम ब्राह्म [illegible] सुसंगतः ॥२६॥ लास्यते [illegible] नेसो [illegible] भोज
को मागधाभिधा ॥ सूर्यपूजारतस्या [illegible] पष्टनाम्लेच्छकंठकः ॥२७॥ नतेनपितद्व
त्वायीक्रियासर्वा विशेषतः ॥ भोजकः ॥ मागधः ॥ तस्यमागधजातेस्तु कन्यकादि
प्रसंगता ॥ तत्सुत शाश्वतीकश्च कथितो देवलाभिधा ॥२८॥ प्रतिमा [illegible] न यो द्विजोरस्ते
शंखादि चिन्हितः ॥ सपर्याजनितं नासां द्रविणं तस्य जीवनं ॥२९॥ चापांके योपभो

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai

३ ज्योत्स्नोवर्णत्रयबहिष्कृतः॥स्पृष्ट्वादेवलकंचैवसवासाजलमाविशेत्॥३०॥तथाच
मनुः॥देवार्चनरताविप्रोविथिवत्सरत्रयं॥असौदेवलकोनामहव्यकव्येषुगर्हितः॥३१
देवलकः।बरुवा॥सभर्त्रीकामयेद्विप्रजाततःसोकुंडकाधवः॥विधवांकामयेत्त
(५) स्यात्सुतंगोलकेसङ्गिकः॥३२॥कुंडगो[illegible]कयोस्यातांसवर्णौहीनतःस्मृतः॥स्वच
र्णपरिस्त्रचर्यायांवाणिज्यासुजीवनंसदा॥३३॥कुंडःगोलकः॥क्षत्रिणिविप्रसंयोगा
ज्ञातोमूर्धावसिक्तकः॥राजन्यक्षात्रधर्मेभ्योभ्यधिकःपरिकीर्तितः॥३४॥मू
र्धाभिषिक्तः॥अष्टक्षत्रियः॥वैश्यस्त्रीद्विजसंभूतोअंबष्टस्यानुलोमजः॥ ३

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai, Joint project

(5A)

अन्योन्यो वैश्यजातिभ्यः षट्कर्मस्वधिकस्मृतः ॥३५॥ ओषधीसाध[illegible]कत्वासमंत्रे
स्वसबीजकं ॥ नरवाजीगजानांच चिकित्सा तस्यजीविका ॥३६॥ अं[illegible]ष्ठः वैद्यः ॥
शूद्र्यांवायसमारोप्य आत्मणेन क[illegible]चेत ॥ जनयनूयास्य धर्मे जातस्या पारस
वंसुतं ॥३७॥ माहाशूद्रसवित्र्या [illegible]ऽन्यः किंचिदुत्तमं ॥ स्वर्णकारस्यतस्य
हव्रतबंधादिकारयेत् ॥३८॥ यो[illegible]नुवैश्यधर्मेण वर्तनं तस्य चस्मृतं ॥ कुट
स्वर्णव्यवहाराध्ययनं तस्येहजीवनं ॥३९॥ पारसव स्वर्णकारः ॥ वैश्यांक्षत्रि
यजातोहैसो माहिष्यस्त्वनुलोमतः ॥४०॥ अष्टाधिकारनिरतः चतुषष्ट्यं

Joint Project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

४ गकोविदः॥ व्रतबंधादिकास्वस्यक्रियास्युः सकलाविशः॥ ज्योतिषंशाकुनं
शास्त्रंस्वरशास्त्रंचजीविका॥४१॥ माहिष्यः॥ ज्योतिषी॥ शूद्र्यां क्षात्रियया रु
(5) ग्रः क्रूरमेतिगीयते मौंजीबंधादि [illegible] कार्यभ्रं [illegible] भ्यो भ्याधिकस्मृतः॥४२॥ राज
ह्येन्यः सकुशलः संग्रामकुशलो [illegible] द्भू॥ तयारस्याह्रूपजीव [illegible] धर्मोभ्य
पालयन्॥४३॥ उग्रः राउतः॥ वैश्य [illegible] वीर्येण शूद्रायां जातो वैतालिकाभिधा॥
करणं सोपि भवेन्नूनो [illegible] धर्मतः॥४४॥ राज्ञां च ब्राह्मणानां [illegible] पानर्णनत
खरः॥ संगीतकं च नृत्यं च जीविकातस्य निर्मिता॥४५॥ वैतालि [illegible] करणः॥

Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan

(5A)

॥नटवा॥ इत्यनुलोमषट्कविवेकः॥ अथविलोमषट्कजातिः॥ ब्राह्मण्यांक्षत्रियात्सूतप्रतिलो
म्येनजायते॥ क्षत्रियाणामसौधर्मान्विक्रमर्हत्यशेषतः॥ ॥किंचित्क्षत्रियजातिभ्योन्यूनता
तस्यजातये॥ गजबंधनमश्वानांचदहनं कर्मसारथेः॥ ॥सूतः॥ सारथी॥ ब्राह्मण्यांजायतेवैश्य:
द्योसौवैदेहिकाभिधः॥ शुद्धांतरक्षणा[illegible]र्यदंतु धर्मंहिसः॥ ॥सामान्यवनितापोष्य
स्तासां[illegible]च जीविका॥ तस्योक्तोश्व[illegible]पानाधिकारोस्तिकर्हिचित्॥ ॥चण्यां
नानार[illegible]कुर्यात्संगतदिष्टया॥ सूत[illegible]रासुलास्वेननिशाय्यः संगतोविटः॥ ॥सए
वतासां[illegible] [illegible]न्यः कांतोपिन्न्चरति॥ चतुःषष्टिकलाकामशास्त्रात्तदहुजीवनं॥
वैदेहि॥ सामासी॥ ब्राह्मण्यांशूद्रवीर्येणजातश्चांडालसंज्ञकः॥ सर्वेषामपितत्स्य

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

५ शी त्सचेलु स्त्रा नष्टी रितं॥ ॥एवध्यास्तेन नेव ध्या विविधैर्यतिना शतैः॥ तेषां वस्त्राण्यपकं
कारो जिविका तस्य साक्षता॥ ॥चांडालः॥ मारकः॥ क्षत्रिणी शैस्यसंयोगाज्जनपा
मास्तुमप्लुतं॥ बंदीजन इत्फको भतबंधाद्विवर्जितः॥ ॥शूद्रेभ्यो भ्यधिकः॥ किं चित्त
स्यजीवन [illegible] च्यते॥ गद्यपद्यानि चित्रा [illegible] रुदादिम हीभुजां॥ ॥बंदीजनः॥ सादः॥
(6) क्षत्रिणी शूद्रसंयोगा स्त्सारजनम्येसु नैषाद इति विख्यातः सर्वधर्मबहिष्कृतः॥
॥शूद्राच्यारविहीनश्च पापधीनिरतः सदा॥ वाग्गुरापाशपाणिस्तु मृगयावध
नकोविदः॥ ॥आरण्य पशुजातीनां अंतकः सवनेचरः॥ क्रोधान्वितो मांस
हत्या तया जीवेत्सदैवाहि॥ ॥ चदापापोहि कोकुर्यात्रौ विस्मयकारिणी॥

Joint project of the Rajawade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

विक्रयं मधुतः कृत्वा धनमिच्छन्नवद्ध्यये ॥ ॥ कन्तारः ॥ निषादः ॥ पारधी ॥ वै
श्यस्त्री शूद्रसंयोगादायोगावकसंज्ञकः ॥ सच्छुद्रा क्रियते धर्मे पाषाणे ष्टककृ
(6A) र्मकृत् ॥ ॥ बंधनं देवतागार गड दुर्ग त[illegible]गकैः ॥ सुकुम्भादि कर्दमां [illegible]मिश्चूर्णे
नास्येह जीवनं ॥ ॥ आयोगवक[illegible]थपरः ॥ माहिष्येण करण्यपत्न्यां रथका
रः प्रजायते ॥ नैवोपनयनं त[illegible]स्य धर्मं न हि किञ्चित् ॥ ॥ वर्तनं शिल्प
हत्यास्य [illegible]कं शिल्पस्य शास्त्रतः ॥ शालाबंधन कृषिभिः काष्टकर्मस्य जीविका
॥ ॥ रथकारः ॥ खुतारः ॥ माहिष्यास्त्री ब्राह्मणेन संगता जनयेत्सुतं ॥ आभी

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

६ रपाल्यामाभीरमितीतंमनुरब्रवीत॥ ॥तेषांसघोवसेद्दोषबकुशाष्यजल्काविके
॥आभि तंरोगान्हिष्याद्विपोषयेत्पशुवाणिष्या॥ ॥दुग्धदधि घृततक्रविक्र
यीतंस्ववृत्तये॥शूद्रेभ्योन्यूनताधर्मे सर्वत्रविश्रुतः॥ ॥आभीरः॥गौळी॥
(७) शुद्रस्त्रीबंदिसंयोगान्नजातः कुंत धः॥सनापितइतिप्रोक्तः क्षुरकर्म
विधानकृत्॥ ॥श्मश्रुकृंतनक नखकृंतनकोविदः॥नराणांनापिते
ष्वत्र श्मशूद्रयो ध्याधिकः स्मृतः॥ ॥कुंतकः॥नापितः॥न्हाहवी॥शूद्र
सन्निध्यामंस्तते भाल्या स्त्रियमधुनाद्र॥ पुत्रः सस्म भइ स्तकः श्वदध

Joint project of the Rajwade Sanshodhan Mandal, Dhule and the Yashwantrao Chavan Pratishthan, Mumbai.

मूळ प्रत पाहण्यासाठी संपर्क

इतिहासाचार्य वि.का. राजवाडे संशोधन मंडळ, धुळे
राजवाडे पथ, गल्ली नं. १, धुळे-४२४००१ (महाराष्ट्र)
दूरध्वनी क्रमांक (०२५६२) २३३८४८
Email ID : rajwademandaldhule@gmail.com